

„KÁDÁRI” MINTÁK A MAGYAR FIATALOK KÖRÉBEN

A szocializmus öröksége a magyar fiatalok
politikai magatartásában és attitűdjeiben

Papházi Viktor

(ELTE ÁJK Politikatudományi Doktori Iskola)

ÖSSZEFOGLALÁS

A Kádár-korszak örökségének magyar politikai kultúrában azonosítható jelenléte ismert témája a hazai politikatudományi irodalomnak. Kérdésként felvethető viszont, hogy a rendszerváltás időszakában vagy azt követően született generáció politikai kultúrájában is jelen vannak-e a szocializmus örökségét képező magatartásformák és attitűdök. Vajon a napjainkban felnőtté váló fiatalok mennyiben „örökölhették meg” szüleik politikai kultúráját? Amennyiben jelen vannak bizonyos, Kádár-kori politikai kultúrára emlékeztető viselkedési minták a körükben, igazolható-e azok kádári eredete?

A tanulmány célja, hogy megkísérelje igazolni: a magyar fiatalok egyes politikai magatartásmintái – legalább részben – valóban kádári eredetűek lehetnek. Ennek érdekében az ifjúság körében jelen levő, kádárinak tekintett viselkedésminták és a Kádár-kor megítélése kerül regressziós modellek keretében összevetésre. Az eredmények alapján megállapítható, hogy a kádárinak tekintett minták jelenléte valóban magyarázza a korszak fiatalok általi előnyben részesítését a mostani rendszerrel szemben. Mindez erősíti a feltételezést, hogy e minták/attitűdök jelenthetnek „kádári örökséget” a magyar ifjúság esetében.

Kulcsszavak: politikai kultúra ■ kádári örökség ■ Kádár-korszak megítélése ■ magyar ifjúság ■ politikai szocializáció

1. BEVEZETÉS¹

A szocializmus² örökségének kérdése, ezen örökség magyar politikai kultúrában azonosítható jelenléte ismert témája a hazai politikatudományi irodalomnak. Az erre irányuló kutatások szerint az „előző rendszer” éveinek hatása a magyar politikai kultúrára napjainkig kimutatható és meghatározó. Kérdés azonban, hogy a rendszerváltás időszakában, illetve azt követően született generáció politikai kultúrájában is jelen vannak-e „kádári” minták, a szocializmus örökségét képező magatartásformák és attitűdök. Vajon e nyolcvanas–kilencvenes években született fiatalok megörökölhették-e szüleik politikai kultúráját? Amennyiben jelen vannak bizonyos, a Kádár-kori politikai kultúrára emlékeztető viselkedésminták a körükben, mennyiben igazolható azok „kádári” eredete?

A magyar politikatudományi irodalom egy része arra az álláspontra helyezkedik a kérdésben, hogy a magyar fiatalság megörökölhette-e „kádári” politikai kultúrát, ugyanakkor e kérdés továbbra sem teljes körűen tisztázott. A dolgozat célja, hogy megkísérelje igazolni: a magyar fiatalok egyes politikai magatartásmintái – legalább részben – „kádári” eredetűek, a Kádár-korszakhoz köthetőek. Felvethető ugyanis, hogy a rendszerváltás környékén, illetve azt követően született generáció tagjainak körében az előző rendszer politikai kultúrájára emlékeztető viselkedési minták (pl. politikai passzivitás) valóban a Kádár-kor „származékai”-e, vagy valójában más eredetű jelenségekről, pl. nemzetközi trendekről beszélhetünk-e. Azonban a dolgozat kiindulópontja, hogy e generáció tagjai körében is valószínűsíthetően megfigyelhető az előző rendszer örökségének hatása, ami különböző politikai magatartásminták és a Kádár-korszakkal kapcsolatos beállítódások vizsgálatával kimutatható. Ennek érdekében a tanulmányban a magyar ifjúság körében jelen levő, a magyar politikatudományi irodalom által általánosságban a szocialista rendszer örökségének tekintett viselkedésminták és a megkérdezett fiatalok körében a Kádár-korszak megítélése kerül logisztikus regressziós modellek keretében összevetésre. Amennyiben az elemzés szignifikáns összefüggést mutat ki az előző rendszer pozitív megítélése és a Kádár-kor örökségének tekintett politikai viselkedési mintázatok között, az jelzi, hogy a Kádár-korszak és e politikai kultúra vonásai között létező kapcsolat, összefüggés áll fenn, valamint erősödik e minták „kádári” mivoltának feltételezése a fiatalok esetében is. Ilyen jellegű összefüggés feltárására a szerző tudomása szerint még nem történt próbálkozás.

Az elemzés során két nagymintás ifjúságkutatás adatbázisa kerül felhasználásra, melyek tartalmazzák a Kádár-korszak és a jelenlegi politikai rendszer összevetését lehetővé tevő kérdésblokkot: az Ifjúság2008 és a Magyar Ifjúság 2012 megnevezésű kutatások (a továbbiakban Ifj.2008, MI 2012). A 2016-ban végzett, a dolgozat írásakor legfrissebb nagymintás ifjúságkutatás kérdőíve nem tartalmazott a Kádár-korszak megítélésével kapcsolatos kérdést, ahogy a 2008-as adatfelvételt megelőző kutatásoké sem (Szabó A. – Oross, 2013: 107). A felhasznált ifjúságkutatások a teljes magyar ifjúságra nézve reprezentatívak. E kettőn kívül az Aktív Fiatalok Magyarországon 2013 kutatás az egyetlen ifjúságkutatás, melynek során feltettek a Kádár-kor megítélésére vonatkozó kérdést (Kovács, 2014: 52.), ugyanakkor ezen adatfelvételt nappali tagozatos egyetemisták és főiskolások körében végezték, így szűkebb körű reprezentativitása következtében a nagymintás kutatásokkal nem teljes körűen összevethető, melynek okán jelen dolgozatban nem kerül feldolgozásra. Ugyanakkor a frissebb adatok hiányát kompenzálja, hogy a kutatás célcsoportját jelentő fiatalok azon időszakban szocializálódtak, melyről a két nagymintás ifjúságkutatás jóvoltából már rendelkezésre állnak adatok.

A fentiek fényében a tanulmány arra a kérdésre kíván választ adni, hogy igazolható-e, hogy napjaink magyar ifjúságának politikai viselkedésmintái-

ban kimutatható a Kádár-korszak politikai kultúrájának hatása. A dolgozat tézise mindezeknek megfelelően, hogy a magyar fiatalság politikai magatartását és politikával kapcsolatos attitűdjeit – legalábbis részlegesen – meghatározza a Kádár-kor politikai kultúrájának öröksége:

- napjaink fiatal korosztályának egyes politikai viselkedésmintái így magyarázhatóak a szocializmus időszakában kialakult minták fennmaradásával;
- ami igazolható a fiatalok körében meglevő, „kádári” jellegű minták és a Kádár-korszak általuk történő (pozitív) megítélésének szignifikáns összefüggésével.

A továbbiakban a dolgozat számára elméleti keretként szolgáló, a témakörrel kapcsolatos eddigi kutatási eredmények kerülnek tárgyalásra, majd ezt követően kerül sor az elemzés módszertanának és eredményeinek bemutatására, végül a következtetések levonására.

2. ELMÉLETI KERET

2.1. A Kádár-kor hatásai a magyar politikai kultúrára

A Kádár-korszak mint szocialista politikai-gazdasági berendezkedés több mint 30 évig állt fenn Magyarországon. Ezen időszakban – más kelet-(közép-)európai országokhoz hasonlóan – mind a politikai, mind a gazdasági alrendszer a szocialista rendszerek karakterjegyeit viselte magán a köztulajdon magántulajdonnal szembeni dominanciájával, a társadalmi és gazdasági életet meghatározó központosított bürokratikus koordinációval, illetve a politikai hatalmat monopolizáló kommunista párt egyeduralmával (Kornai, 2007: 305–306.).³ Mindez a Kádár-kor évtizedei alatt jelentős, hosszú távú hatást gyakorolt a magyar társadalom viszonyaira és politikai kultúrájának jellemzőire. Ezen örökségnek több, a magyar politikatudomány által általánosan elfogadott eleme sorolható fel, melyek a magyar társadalom politikai kultúráját napjainkig jellemzik, meghatározzák. Alább e hatások kerülnek tömören ismertetésre.

A magyar politikai kultúrában az államhoz és intézményeihez való viszony részben a Kádár-kor örökségének egy maradandó eleme. Az előző rendszer említett jellemzőiből következően Magyarországon ellentmondásos, ambivalens viszony alakult ki az állammal szemben: egyfelől magasak az elvárások az állami gazdasági szerepvállalást illetően, másfelől viszont az állam intézményeit nagyfokú bizalmatlanság is övezi. A jóléti szerepvállalás iránti igény mellett ugyanis a társadalom tagjai – legalábbis deklaráltan – bizalmatlansággal viseltetnek az azokat megvalósítani képes intézményekkel szemben: azok direkt (párt)politikához való közelsége szinte egyenesen arányos a velük szembeni állampolgári bizalmatlanság mértékével, ugyanakkor az állami-politikai intézményekkel szembeni általános elutasítottság is magas. A legmagasabb

szintű bizalomnak a „függetlennek”, pártpolitikában kevésbé érintettnek tekintett köztársasági elnöki intézmény és az Alkotmánybíróság, míg a legnagyobb mértékű elutasítottságnak többek között az Országgyűlés, a kormány és a pártok „örvendenek” a magyar társadalomban (Körösényi et al., 2007: 60, 62–63, 68–69.; Kurtán, 2005: 155.).

A politikai intézményekkel szembeni bizalmatlanság összefügg a magyar társadalom általános, politikával szembeni elutasító attitűdjeivel is. A magyar politikai kultúrában régről eredeztethető elem a politikával szembeni negatív beállítódás, melyet azonban a Kádár-kor tovább erősített a konfliktuskerülésre, illetve a magyar társadalom, különösen a magánélet szférájának depolitizálására való törekvése folytán (Körösényi et al., 2007: 61.; Romsics, 2007: 897.). Felülmúlja ugyanakkor a politikával szembeni elutasító attitűdöket a vele szembeni érdektelenség, mely részben ugyancsak a szocialista rendszer politikai kultúrára gyakorolt hatásaként értékelhető az imént említett okokból (Körösényi et al., 2007: 72.). Ráadásul mindezekhez hozzátehető, hogy a szocialista időszakban maga a közérdek fogalma is elvesztette tiszteletét, vonzerejét a társadalom tagjai számára (Hankiss, 1986: 166.).

A Kádár-korszak magyar politikai kultúrára gyakorolt további fontos hatásai a társadalom atomizálódása és az azzal összefüggésben álló politikai passzivitás. A szocializmus az önállóan szerveződő civil társadalom felszámolására törekedett, melynek eredménye a társadalmi szintű atomizáció, a közösségek hálózatának szétesése (Hankiss, 1983: 205, 210.), valamint – az egyéni érdekkijárási mechanizmusai működésének széles körű lehetővé tétele következtében – az individualizáció, a közösségi szintű érdekérvényesítés erőtlensége. A társadalom politikai életben való aktív részvételét akadályozó eme tényezők, illetve a fentebb tárgyalt politikai érdektelenség, az állammal szembeni elvárások és a társadalom politikai hatalom általi depolitizálása – más tényezők mellett – együttesen vezettek a közéleti részvétel alacsony szintjének jelenségéhez (Kurtán, 2005: 154.; Kern – Szabó A., 2011: 49–50.; Valuch, 2013: 148–149.). Az individualizáltság rendszerváltást követő fennmaradása összefügg a politikai intézményekkel, pl. a szakszervezetekkel szembeni bizalmatlansággal is, mely szintén jelentősen korlátozza a magyar társadalom tagjai számára az érdekérvényesítés szervezett csatornáiban való részvételt (Valuch, 2013: 152.).

A szocializmus egyértelmű örökségét képezi társadalmunkban a kettős értékrend is, mely a kádári időszakra jellemző kettős társadalmi szerveződéssel (Hankiss, 1986: 222.) együtt jött létre, elsődlegesen a kádári hatalom és a magyar társadalom közötti „hallgatólagos megállapodás” (Kis et al., 1987) eredményeként. E megállapodás értelmében a kádári politikai vezetés nem kívánta meg a „rendszer” aktív, folytonos támogatását a társadalom tagjaitól és a magánéletet politikai-ideológiai befolyásolástól alapvetően mentes, jórészt autonóm szféraként hagyta meg (Körösényi et al., 2007: 62.; Romsics, 2007: 897.),

megkövetelve cserébe a fennálló gazdasági-politikai berendezkedés elfogadását és a politikai véleménynyilvánításról, illetve érdekérvényesítésről való lemondást (Romsics, 2007: 898.). Ezzel együtt a gazdaság területén végrehajtott egyes reformintézkedések foganatosítása során nem került sor a hivatalos pártideológia újraértelmezésére, felülvizsgálatára. Mindezek eredményeként a magyar társadalom értékrendje megkettőződött: a hivatalos ideológiai tételek látens elfogadása, ugyanakkor azoknak az életvilág szintjén történő akár teljes tagadása egymással párhuzamosan jelentkezett; a magánélet szférájában a rendszer által elvárttól eltérő értékrend alakult ki. E kettős értékrend, kettős morál létrejöttének egyik súlyos, a rendszerváltást követően is jelen levő és mérhető következménye bizonyos, főként az államhatalommal szemben megnyilvánuló és gazdasági vonatkozású normaszegő viselkedésmódok (pl. adóelkerülés) nyílt elfogadottsága (Körösényi et al., 2007: 62.; Kurtán, 2005: 154.).

A kettős morál jelenségének másik fontos hatása a politikai cinizmus, a politikai vezetőkkel szembeni bizalomhiány megjelenése. Mindez összefüggésben áll a Kádár-korszak magyar politikai kultúrára gyakorolt további jelentős hatásával, az alacsony szubjektív politikai kompetenciával, mely az állam intézményeivel szembeni bizalmatlanság problematikájához is kapcsolható. Ennek értelmében a magyar társadalom többsége szkeptikus a saját, illetve az „átlagember” politikai érdekérvényesítési lehetőségeit illetően (Körösényi et al., 2007: 62-63.; Kurtán, 2005: 154.). E beállítódásra ráerősít a magyar civil szféra említett gyengesége is, mely nem képes a társadalom érdekeinek államhatalommal szembeni hathatós képviselésére és védelmére (Kern – Szabó A., 2011: 51.).

2.2. A magyar politikai szocializáció jellemzői

A Kádár-korszak magyar politikai kultúrára gyakorolt hatásainak felvázolását követően kérdésként vetődik fel, hogy vajon milyen módon, mely mechanizmusok segítségével marad(hat)nak fenn egy gazdasági-politikai rendszerváltást követően is tartósan a „letűnt” rendszerre jellemző politikai viselkedésmintázatok, attitűdök és egyéb tudati elemek. Bár egy társadalom – a politikai berendezkedés jellegével ellentétben – nem alakítható át rövid időn belül (Szabó I., 2013: 23.), mégis felmerülhet, hogy 29 évvel a rendszerváltás után miért lehetséges, hogy a politikai kultúra fentebb tárgyalt jegyei még erőteljesen meghatározzák a magyar társadalom politikához fűződő viszonyulását és magatartását. E kérdéskör értelmezésében a szerző nagyban támaszkodik Szabó Ildikó munkásságára.

A Kádár-kor politikai kultúrájának rendszerváltást követő időkre történő „átörökítésének” megvalósításáért a politikatudományi irodalom részben a magyar politikai szocializációt, annak kialakult modelljét okolja. A politikai

szocializáció – megkülönböztetve az állampolgári szocializációtól (Szabó Ildikó értelmezésében) – általánosságban véve olyan, az adott közösség politikai kultúrájához kötődő folyamat, melynek során az egyén politikai vonatkozású attitűdjei, magatartásmintái és identitása – a politikai szimbólumokhoz, értékekhez stb. való viszonyulása – kialakulnak, valamint formálódnak, miközben maga is visszahat a szocializációt megvalósító politikai kultúrára. A politikai szocializációs folyamat ennek megfelelően egyszerre „adja tovább” az adott társadalom politikai kultúráját, valamint alakítja is azt (Szabó I., 2013: 24–25.; Almond et al., 2006: 82.). A politikai szocializáció modellje az azt megvalósító formális (pl. iskola) és informális (pl. család) szocializációs ágensekből tevődik össze, és meghatározza, hogy a politikai hatalom hogyan hat az egyes ágenseken keresztül a társadalom tagjaira, illetve hogyan képes kezelni a különböző társadalmi-politikai konfliktusokat (Szabó I., 2013: 26.).

Magyarországon, a 20. század második felének történelmétől kezdődően Szabó Ildikó a politikai szocializáció négy fő modelljét különbözteti meg. A konfliktustagadó modell a szerző értelmezésében a Rákosi-korszakra jellemző, mivel e berendezkedés tagadta a politikában jelen levő pluralizmust, a különböző társadalmi-politikai konfliktusok létezését nem ismerte el, és a hivatalos pártideológiával szemben minden más világnézetet és véleményt kártekonynak, ezáltal üldözendőnek nyilvánított. A konfliktuskerülő modell a Kádár-korra jellemző, mely abban jelentett változást, hogy a politikai konfliktusok létét már önmagában nem tagadta, ugyanakkor azok „semlegesítésére”, megkerülésére törekedett az intézményes becsatornázásuk helyett (Szabó I., 2013: 27.). Az államszocialista korszak modelljeire jellemző volt még mindezen túl, hogy a politikai berendezkedéshez feltétlenül lojális állampolgárokat, „alattvalókat” kívántak nevelni. Ennek eszköze a közvetlen politikai szocializáció, illetve letéteményese, az ideológiai nevelést megvalósító iskola volt, amely az egyes egyének számára politikai identitás létrehozatalát célozta demokratikus állampolgári identitás helyett (uo.; Szabó I. – Falus, 2000: 384–385.) A magyar politikai kultúra említett „kádári” elemei részben e szocializációs modell működéséből eredeztethetők a korábban kifejtettekkel összhangban: a hatalom részéről történő konfliktuskerülésre törekvés a közélettel szembeni negatív beállítódást, a politikai passzivitást, valamint az intézményekkel szembeni bizalmatlanságot erősítette.

A rendszerváltást követően egy fragmentált, félperifériás modell⁴ jött létre Magyarországon demokratikus politikai szocializációs modell helyett. Az egyes ágensek között nem alakult ki összehangolódás, nem jöttek létre közöttük erős kapcsolatok – ezzel szemben egymáshoz való viszonyukat az esetlegesség, a disszonancia jellemzi, mely a modell töredezettségét vonja magával (Szabó I., 2013: 28.; Szabó A. – Oross, 2013: 98–100.). A formális és nem formális tényezők ily módon nem alkotnak egységes rendszert, a demokratikus állampolgári nevelés mikéntjét illetően pedig nem alakult ki konszenzus állami-politikai

szinten. Mindennek következményeként a demokratikus részvétel értékei helyett a politikai pártok és az általuk véghezvitt tematizáció értékelődött fel a magyar társadalomban (Szabó I., 2013: 28.). 2010 után e modell Szabó Ildikó véleménye szerint más irányba mozdult el, és több szempontból a Kádár-korszak modelljére emlékeztet, melyet a Bognár Adrienn – Szabó Andrea szerzőpáros is megerősít (Szabó I., 2013: 29–30.; Bognár – Szabó A., 2017: 21.). Azonban ezen új szocializációs modell egyrészt még túl közel esik időben ahhoz, hogy hatásai megfelelően értékelhetők legyenek, másrészt pedig jelen dolgozat célcsoportját egy olyan generáció tagjai jelentik, akik a fragmentált modellben szocializálódtak, így az új modell a továbbiakban nem kerül ismertetésre.

A fentieket összegezve, a politikai kultúra Kádár-korból eredeztethető mintái „átöröklődésének” okát a magyar társadalomtudományi irodalom így részben a rendszerváltás utáni magyar politikai szocializáció modelljének diszfunkcióiban látja. A szocializáció ágensei nem voltak képesek a demokratikus politikai kultúra „meghonosítására” hazánkban; nem került sor a múlt feldolgozására és a demokrácia értékeinek elsajátítására. A családi szocializáció a Kádár-korban kialakult, majd rögzült társadalmi-politikai magatartásminták és értékek továbbhagyományozásában játszott elkerülhetetlenül szerepet, ezt pedig a rendszerváltást követő idők oktatási rendszere mint szocializációs tényező nem volt képes ellensúlyozni, vagy ezen változtatni (Szabó I., 2013: 28, 33–35.; Szabó A. – Oross, 2013: 100, 114.). Ennek több oka sorolható fel. Az iskola a demokrácia értékeinek átadása helyett elsődlegesen tényszerű, a „nagy-politikára” vonatkozó ismereteket igyekezett a társadalomtudományok terrénumából átadni; a diákönkormányzatok létrejötte ellenére az iskolai demokrácia deficitese működésről tett tanúbizonyságot; a társadalomban jelen levő, mikroszintű konfliktusok kezeléséhez pedig az iskola nem nyújtott megfelelő mértékben ismereteket. Ezentúl a demokratikus érdekérvényesítéssel kapcsolatos ismeretek hiánya, illetve a családi szocializáció hatásai együttesen vezethettek a Kádár-korszakra jellemző, már említett egyéni érdekkijárási gyakorlatának fennmaradásához (Szabó A. – Oross, 2013: 100.; Szabó A. – Kern, 2011: 46., idézi Szabó A. – Oross, 2013: 100.; Kern – Szabó A., 2011: 46., 49–50.; Laki – Szabó A., 2014: 24.).

A Kádár-korszak politikai kultúrájának vonásai így fennmaradtak a magyar társadalomban, képesek voltak a rendszerváltás „túlélésére”. Ugyanakkor az irodalom egy részében mégis kérdésként vetődik fel, hogy mennyiben lehet mindez igaz a rendszerváltás időszakában vagy már azt követően született generációra. A magyar politikai szocializációs mechanizmusok képesek voltak-e a fiatal generációra is áthagyományozni a Kádár-kor örökségét annak ellenére, hogy e csoport tagjai közvetlenül nem az előző rendszerben szocializálódtak, illetve többségében nem is éltek annak fennállása idején? E nem teljes körűen tisztázott kérdés felmerül egyes, a magyar politikai kultúra kérdéskörével tágabban foglalkozó tanulmányokban is (pl. Valuch, 2013: 154.), más szerzők

pedig fel is vetik annak a lehetőségét, hogy e generációra is – akár jelentős – hatást gyakorolhattak a „kádári” minták, a leváltásra került politikai rendszer öröksége (pl. Szabó A. – Oross, 2013: 99.; Kende, 2008: 6., idézi Szabó A. – Oross, 2013: 99.; Csőzik, 2012: 58.). A következő alfejezetben ennek megfelelően a magyar ifjúság és a Kádár-korszak kapcsolatát vizsgáló eddigi főbb kutatási eredmények kerülnek röviden ismertetésre.

2.3. A magyar fiatalok politikai viselkedése és Kádár-korhoz fűződő viszonya

A rendszerváltás időszakában és azt követően született magyar fiatalság politikai kultúráját több tanulmány is vizsgálta az elmúlt időszakban, melyek legfontosabb megállapításai alapján a fiatalok politikai viselkedésmintái, illetve politikai attitűdjei alapján emlékeztetnek a Kádár-korszakban szocializálódott társadalom politikai kultúrájának mintáira: egyes vélemények szerint Magyarországon a rendszerváltást követően is egy olyan nemzedék nőtt fel, melynek képviselői a szüleikhez hasonlóan a „homo kádárikusz” jelzővel illethetők (Kende, 2008: 6., idézi Szabó A. – Oross, 2013: 99.).

Ennek részeként jellemző napjaink fiataljaira is az államhoz való ambivalens viszonyulás: egyrészt a paternalizmus (uo.), másrészt ugyanakkor az intézményi bizalmatlanság. Különösen nagymértékű elutasítás övezi a felnőtt lakossághoz hasonlóan a direkt politikai intézményeket, ám a 2010-es évek elején nőtt a bizalmatlanság a köztársasági elnökkel és az Alkotmánybírósággal szemben is (Laki – Szabó A., 2012a: 27.; Oross, 2013: 297.).

Jellemző a fiatalokra is a politika általánosságban vett elutasítása, illetve a vele szembeni érdektelenség. A politika iránti érdeklődés ráadásul csökkenő tendenciát mutat, akárcsak a közéleti kérdések iránt mutatott érdeklődés⁵ (Oross, 2013: 305.; Szabó A., 2015: 35.). A politika általános megítélése ráadásul növekvő mértékben negatív: a fogalom hallatán a főiskolás-egyetemista fiatalok többségének kifejezetten elutasító (pl. „hazugság”), konkrét bűncselekményekre (pl. „korrupció”) utaló, vagy akár trágár kifejezések jutnak először az eszébe az esetlegesen előforduló értéksemleges kifejezések (pl. „parlament”) mellett (Szabó A., 2015: 36–37.). Ezen túl az atomizáltság és a közösségi szolidaritás csekély mértéke is a vizsgált generáció sajátosságának tekinthető (Kende, 2008: 6., idézi Szabó A. – Oross, 2013: 99.).

A politikai passzivitás szintén jellegzetessége a fiataloknak is. Az egyes részvételi dimenziókat áttekintve elmondható, hogy napjaink fiatal generációjának tagjaira jellemző a politikától való elfordulás. A szervezetekhez való kötődés esetén a politikamentes szervezetek „vezetnek” a fiatalok körében, míg a politikai szervezetek tagsága gyakorlatilag elhanyagolható mértékű – ugyanakkor a szervezeti aktivitás általában sem magas (Oross, 2013: 308–

309.). A választási részvételi hajlandóság sem kiemelkedő a vizsgált csoporton belül, más politikai részvételi formák pedig szintén nem számítanak gyakorinak a fiatalok körében, ami alól az újabb, online részvételi formák sem jelentenek kivételt (Oross, 2013: 309–310.; Oross – Szabó A., 2014: 85–86, 89–90.). Bár a 2010-es évek első felében többször került sor elsősorban a főiskolás-egyetemista fiatalokat megmozgató politikai tiltakozási hullámra, ez egyrészt nem jelentett a magyar fiatalság egészének politikai aktivitására nézve érdemi változást, másrészt az említett fiatal csoportoknak sem érintette a többségét, harmadrészt pedig nem hozott tartósan magas részvételt a fiatalok körében (Szabó A., 2015: 52–54.).

A kettős értékrend egyes szerzők véleménye szerint szintén létező jelenség hazánkban a rendszerváltást követően is. Az azt létrehozó kettős politikai szocializáció mechanizmusai napjainkban is működnek és hatással vannak a fiatal nemzedék politikai kultúrájára: „Megállapítható, hogy ma is élesen elválik egymástól az új rendszer (kormányonként alkalmasint eltérő) hivatalos (direkt) propaganda értékközvetítése-szocializációja és a privát szféra (család, kortárs csoport stb.) indirekt szocializációja.” (Laki – Szabó A., 2014: 23.) Laki László és Szabó Andrea értelmezésében e jelenség a magyar politikai szocializáció fentebb is jelzett problémáinak, deficitese működésének köszönhetően, valamint a rendszerváltó politikai elit demokrácia kérdéseivel kapcsolatos konszenzushiányának eredményeként maradhatott fenn a magyar társadalomban (uo. 23–24.).

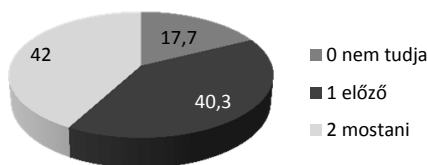
A politikával kapcsolatos rendkívül negatív asszociációk jelzik a politikai cinizmus jelenlétét is, amelyhez az ifjúság esetében is alacsony szubjektív politikai kompetencia társul. A fiatalok többségének álláspontja szerint ugyanis nincs valódi beleszólási lehetőségük a közügyekbe, a kormány tevékenységébe. E beállítódás így összefüggést mutat a fiatalok politikai passzivitásával is (Kovács, 2014: 43–44.). Ráadásul a fiatalok többsége úgy gondolja, hogy sem az országos, sem a helyi politikusok nem is érdeklődnek a fiatalság véleménye iránt (Oross, 2013: 306–308.), ebből pedig következik, hogy érdekeik érdemi képviselését sem látják el a fiatalok szerint, sőt nem is törekednek arra.

Szükséges még kitérni a fiatalok körében a Kádár-korszakhoz való deklarált viszonyulásra is. Az első magyarországi ifjúságkutatás, melynek keretében a magyar fiatalok körében a Kádár-kor megítélését vizsgálták, az Ifj.2008-kutatás volt (Szabó A. – Oross, 2013: 107.). A megkérdezettek több, a társadalmi-politikai élet sajátos aspektusa (pl. szabadságjogok érvényesülése, munkavállalási lehetőségek) alapján, valamint összességében hasonlíthatták össze az előző rendszert a jelenlegivel. Az eredmények megmutatták, hogy a fiatalság többsége több, jellemzően gazdasági-megélhetési jellegű kérdésben a Kádár-korszakot „jobban teljesítőnek” tekinti a rendszerváltást követően létrejött berendezkedéssel szemben, míg a két politikai rendszer összességében történő összevetésekor körülbelül egyenlő arányban választották a két berendezkedést

(Laki – Szabó A., 2012b: 13.). A MI 2012 ugyanezen kérdésfeltevéssel vizsgálta a problémát, és megerősítette a korábbi eredményeket. Ugyanakkor ez esetben az előző rendszer már nagyobb mértékben „vezet”, ami különösen szembevető az összességében való összevetés esetén – bár a „nem tudja” válaszok aránya is magas (lásd 1–2. ábra).

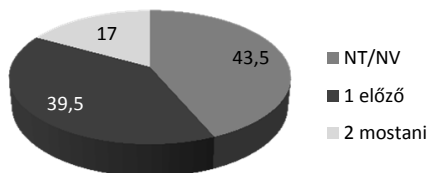
1. ábra

**Ifj.2008: mindent egybevetve
melyik rendszer volt a jobb? (%)**

2. ábra

**MI 2012: mindent egybevetve
melyik rendszer volt a jobb? (%)**

Forrás: mindkét diagramnál saját számítás

Az adatok árnyalásaként megjegyzendő, hogy e kérdésblokk megjelent az Aktív Fiatalok 2013 kutatásban is. Bár a hallgatók többsége a rendszerváltás utáni „rendszert” ítélte jobbnak, a napi megélhetésre vonatkozó kérdéseknél itt is a Kádár-kor kerekedett felül (Szabó A. – Oross, 2013: 109–111.). Szabó Andrea és Oross Dániel feldolgozták egy 2012. őszi, budapesti és debreceni társadalomtudományi szakos egyetemisták körében végzett kvalitatív kutatás eredményeit is.⁶ Ezek alapján a megkérdezettek egy nagy része pozitívan asszociál a Kádár-korra, bár számos asszociáció volt semleges (Szabó A. – Oross, 2013: 98, 102–104.).

Mindezek után is kérdéses azonban, hogy a politikai kultúra e fentebb tárgyalt, fiatalokra jellemző mintázatai valóban a Kádár-kor örökségét jelentik-e, vagy esetükben már inkább a politikától való általános elfordulásról van-e szó. Kérdésként felvethető, hogy e minták kádári örökséghez való látszólagos hasonlósága mögött van-e tényleges összefüggés, valódi kapcsolat a magyar fiatalok politikai viselkedésmintái és az előző rendszer között. A továbbiakban az ezt vizsgáló elemzés kerül tárgyalásra.

3. MÓDSZERTAN

Mivel jelen dolgozat másodlagos adatokkal dolgozik, a felhasználni kívánt adatbázisok elemzés szempontjából releváns jellemzői e helyütt közlésre kerülnek. Az Ifj.2008 kutatást 8076 fős mintán végezték 15–29 éves (1979–93 között született) fiatalok körében. A teljes mintán belül a kutatócsoport több

almintával és módszerrel dolgozott: 2000-es mintákon vizsgáltak több általános, politikával kapcsolatos kérdést (pl. politikai érdeklődés), illetve a Kádár-korszakot és a jelenlegi rendszert összevető kérdésblokkot kérdezőbiztosos módszerrel, míg a politikai részvételre vonatkozó kérdéseket 8000 fős mintán önkitöltős módszerrel vizsgálták (Bauer – Szabó A., 2009: 11–12.).

A MI 2012 esetében 8000 fős mintán (1983–97 között született, szintén 15–29 éves fiatalok megkérdezésével) vizsgálták az ifjúság politikával kapcsolatos attitűdjeit és viselkedését. E felmérés során is két blokk foglalkozott politikai kérdésekkel: egyrészt egy az általánosságban vett politikai attitűdökkel kérdezőbiztosos megkérdezéssel, másrészt pedig egy külön blokk a személyesebb jellegű politikával kapcsolatos kérdésekkel (pl. politikai részvétel) önkitöltős módszerrel. Ez esetben a kérdőív valamennyi kérdését feltették a teljes minta számára (Székely, 2013: 331, 333.).

A kutatás során elvégzendő elemzés célja a korábban említetteknek megfelelően egy olyan oksági modell felállítása, melynek során a magyar fiatalok körében megfigyelhető, „kádári” politikai kultúra jellemzőivel egybevágó politikai magatartásminták/attitűdök és a körükben a Kádár-korszak megítélése közötti kapcsolat feltárására kerül sor oly módon, hogy az említett politikai viselkedési minták független változókként magyarázzák a Kádár-kor megítélését mint függő változót. Az elemzéshez választott statisztikai eljárás a kétváltozós logisztikus regresszió-elemzés.

Az elemzések során fontos szempont az egymással való minél szélesebb körű összehasonlíthatóság, ezért a két elemzés egymásnak megfeleltethető változókkal kerül elvégzésre. A két politikai rendszer egymással való összehasonlítását lehetővé tevő kérdésblokk kérdései közül mindkét elemzéshez függő változónak a „mindent egybevetve-típusú” változó kerül kiemelésre, mivel nem egy specifikus aspektus alapján, hanem összességében hasonlítja össze egymással a két rendszert.

A magyarázó változók kiválasztása során a dolgozat kiindulópontját a Kádár-kor magyar politikai kultúrára gyakorolt hatásai, a „kádári” minták jelentik. Az elemzés e politikai kultúra elemeihez kísérel meg magyarázó változókat „rendelni”, amennyiben ez lehetséges. Azonban nem minden tényezőt vizsgáltak a kutatások során, így pl. paternalizmussal kapcsolatos változót egyik kutatás sem tartalmaz, míg az intézményekkel szembeni bizalmatlanságot vizsgálták kérdésblokk segítségével, négyfokú skálán. A politikai érdeklődés kérdéskörét szintén vizsgálták azonos módszerrel, ötfokú skálán, míg a társadalmi atomizációra vonatkozó kérdés sem szerepel egyik adatbázisban sem.

A politikai aktivitás szintje esetében a kérdőívekben a választásokon való részvételi hajlandóságra és egyes legális/illegális politikai tevékenységekben való részvételre (pl. engedélyezett / nem engedélyezett tüntetés) vonatkozó kérdésblokk is található. Ezek közül a szerző a különböző politikai tevékeny-

ségekben történő részvétel mutatóját részesíti előnyben, ugyanis a mintában szereplő fiatalok egy része még életkorából következően nem rendelkezik szavazati joggal, ami befolyásolhatja egy szavazási hajlandóságot vizsgáló kérdésre történő válaszadást.

A kettős értékrend esetében az állampolgári szintű, gazdasági-jogi típusú normaszegések elfogadottságát vizsgáló kérdés egy, a „jó állampolgár” ismérveire rákérdező nagyobb kérdésblokk részeként található meg. Az előfeltevések viszont ebben az esetben nem igazolódnak: a válaszadók mindkét kutatás során a jó állampolgár fontos ismervének tekintették mind a törvények minden esetben való betartását, mind az adók és járulékok megfizetését. E változók így nem kerülnek az elemzési modellbe: egyrészt a feltételezettekhez képest ellentétes „irányú” válaszadás következtében gyengíthetnék a modellt, másrészt pedig felmerülhet, hogy a kérdésre normatív válaszadás történt.

A politikai cinizmusra vonatkozó kérdésként esetleg a helyi, illetve országos politikusok fiatalok véleménye iránti érdeklődésének megítélése emelhető ki. A szerző véleménye szerint ugyanakkor e kérdések logikailag nem feltétlenül kötődnek a Kádár-kor politikai kultúrára gyakorolt hatásaihoz, ugyanis egyrészt a politikai cinizmus e formája jóval inkább jellemző hazánk, valamint a posztszocialista régió mellett általában a modern demokráciákra (Körösenyi et al., 2007: 63.), másrészt pedig az e két kérdésre adott válaszok esetében fokozottan felmerülhet, hogy azok a rendszerváltás utáni demokratikus politikai rendszerben szerzett tapasztalatokon is alapulhatnak. Mindezek okán ez utóbbi változók sem kerülnek felhasználásra.

Végül az alacsony szubjektív politikai kompetencia esetében két olyan változó jelenik meg kizárólag az Ifj.2008 kutatásban, mely a jelenséget pontosan méri: a megkérdezetteknek arra a kérdésre kellett választ adniuk, milyen mértékűnek ítélik a fiatalok országos, illetve helyi közügyekbe történő beleszólási lehetőségeit. Mivel azonban e kérdések csak az egyik kutatásban jelennek meg, szintén nem kerülnek a későbbiekben felhasználásra.

A magyarázó változókon túl a szerző olyan szociodemográfiai jellegű kontrollváltozókat is be kíván vonni az elemzésekbe, melyek mindkét adatfelvételben megjelennek: a kérdezett neme, életkora, családi állapota, a településtípus és a legmagasabb befejezett iskolai végzettség. A szülők legmagasabb befejezett iskolai végzettsége nem kerül az elemzésekbe, ugyanis e változó – mélyebb szociológiai összefüggései következtében – túllépné jelen elemzés kereteit.

4. EREDMÉNYEK

Az elemzési modellbe helyezést megelőzően mindkét adatsornál a függő változót átkódoltuk bináris változóvá, a kérdésblokkok pedig összevonásra kerültek, minek köszönhetően a felállítandó modellben az összesített intézményi bizalom és politikai tevékenységekben való részvétel változóiként szerepelhetnek. Az előbbi blokk esetében az összevonást – önálló változó létrehozásával – főkomponens-elemzés valósította meg. Valamennyi változó illeszkedett mindkét adatsor esetén a feltárt látens struktúrába, ami arról tanúskodik, hogy a válaszadók különböző intézményekkel szembeni bizalmi viszonyának alakulása mögött hasonló mechanizmusok húzódnak meg (1–2. táblázat). Az utóbbi kérdéssor változóinál viszont a főkomponens-elemzés nem hozott értékelhető eredményt, így helyett a blokk kérdéseiben a passzivitásra utaló „nem” válaszok kerültek összeszámlálásra múlt- és jövőbeli dimenzióban egyaránt, szintén önálló változó létrehozásával. Ennek oka, hogy az elemzés a politikai részvételre való hajlandóságot célozza vizsgálni, nem kizárólag a már bekövetkezett politikai tevékenységet.

1. táblázat. Főkomponens-elemzés, Ifj.2008

Mennyire bíz(a)k... Kommunalitás	Komponens	
	1	
Alkotmánybíróságban?	,480	,693
közt. elnökben?	,452	,672
Országgyűlésben?	,483	,695
kormányban?	,388	,623
honvédségben?	,439	,663
egyházakban általában?	,287	,536
rendőrségben?	,525	,724
bíróságokban?	,555	,745
település/kerület polgármesterében?	,436	,660
bankokban, biztosítóknál?	,352	,594
KMO*	,857	
Magyarozott variancia	43,97%	

Forrás: saját számítás

* $p \leq 0,000$

2. táblázat. Főkomponens-elemzés, MI 2012

Mennyire bízik a(z)...	Kommunalitás	Komponens
		1
Alkotmánybíróságban?	,662	,814
közt. elnökben?	,730	,854
Országgyűlésben?	,705	,839
kormányban?	,625	,790
honvédségben?	,608	,780
egyházakban általában?	,489	,699
rendőrségben?	,643	,802
bíróságokban?	,705	,840
település/kerület polgármesterében?	,604	,777
bankokban, biztosítóknál?	,424	,651
KMO*		,923
Magyarázott variancia		61,94%

Forrás: saját számítás

* $p \leq 0,000$

Mindkét elemzés alapvetően a várt eredményeket hozta (3. táblázat). A modellek szignifikánsak, és magyarázóerejük, bár nem rendkívül erős, arról tanúskodik, hogy a felállított oksági modellek relevanciával bírnak, a függő és független változók közti összefüggés létezik (a MI 2012 esetében erősebb is a magyarázóerő). Az egyes magyarázó változók közül a politikai érdeklődés és az intézményi bizalom a modellbe helyezve szignifikánsak, a politikai tevékenységekben való részvétel viszont csak a 2012-es adatok esetén. A szignifikáns magyarázó változók az előfeltevések alapján várt hatást mutatják: a politika iránti érdektelenség, illetve az intézményekkel szembeni bizalmatlanság magyarázza a Kádár-kor mostani politikai rendszerrel szembeni előnyben részesítését az oksági modellben. A kettő közül erősebb hatást az utóbbi változó gyakorolja a függő változóra. A politikai tevékenységekben való részvétel öszszevont változója azonban az Ifj.2008 esetén nem szignifikáns a modellbe helyezve, és a 2012-es adatoknál is elhanyagolható mértékű magyarázóerővel bír, így hatása nem értékelhető megfelelően.

A kontrollváltozók közül csak az életkor és a településtípus összesített (kategóriákra nem felbontott) változója szignifikáns mindkét adatsor esetében. Az életkort tekintve az idősebb kor magyarázza a Kádár-kor pozitív megítélését, bár e hatás nem rendkívül erős. A településtípus esetében viszont a kategóriákat dummy változóként a modellbe helyezve csak az Ifj.2008 esetében voltak szignifikáns eredmények. Ezekből azonban kitűnik, hogy a községek, illetve Budapest és a megyei jogú városok szembeállításánál a községi la-

kóhely egyértelműen valószínűsíti a Kádár-kor preferálását a fiatalok körében, nagyobb mértékben Budapesttel szemben.

3. táblázat. Regressziós eredmények

	Ifj.2008				MI 2012			
	B	S.E.	Sig.	Exp(B)	B	S.E.	Sig.	Exp(B)
Int. bizalom	-,436	,065	,000	,646	-,686	,044	,000	,503
Pol. érdeklődés	-,162	,057	,004	,851	-,233	,035	,000	,792
Pol. tev. részvétel	,010	,005	,056	1,010	-,038	,015	,013	,963
Életkor	,039	,018	,033	1,040	,039	,013	,002	1,040
Telep. típus (össz.)			,000				,017	
Budapest	-,963	,187	,000	,382	,239	,137	,080	1,271
Megyei j. város	-,421	,164	,010	,656	-,148	,109	,174	,863
Nagelkerke-R ²			,140				,167	

Forrás: saját számítás

* megjegyzés: csak azon változók kerültek a táblázatban szerepeltetésre, melyek legalább az egyik adat-sor esetében szignifikánsnak bizonyultak

Kódolás:

Függő változó: 0 mostani rendszer jobb, 1 előző rendszer jobb

Intézményi bizalom: 1 egyáltalán nem bízok, 2 inkább nem, 3 inkább igen, 4 teljes mértékben bízok

Politikai érdeklődés: 1 egyáltalán nem érdeklő, 2 inkább nem érdeklő, 3 igen is / nem is, 4 inkább érdeklő, 5 nagyon érdeklő

Politikai tevékenységekben való részvétel: 1 részt vett/venne, 2 nem vett/venne részt

Településtípus: 1 Budapest, 2 megyei jogú város, 3 város, 4 község (referenciakategória)

Az eredményeket értelmezve elmondható, hogy azok alapján igazolják a dolgozat tézisé. Továbbá, bár megjegyzendő, hogy mindenképpen további kutatásokra van szükség a megállapítások pontosítása érdekében, következtetésként levonható, hogy a Kádár-korszak felé „húzás” elsődleges magyarázata a politikai intézményrendszerrel szembeni bizalmatlanság a fiatalság körében, ezen túl pedig a politikai érdektelenség is valószínűsíti a jelenlegi rendszerrel szemben a Kádár-kor előnyben részesítését. Ebből következően ezen attitűdök valóban nem függetleníthetők a vizsgált fiatal korosztály Kádár-korral kapcsolatos beállítódásaitól, mely erősíti a feltételezést, miszerint a vizsgált, Kádár-korszakot idéző minták ténylegesen jelenthetnek „kádári örökséget” azon fiatalok körében is, akik vagy nem is éltek meg a Kádár-kort, vagy a politikai szocializációjuk nem ezen időszakban zajlott. E feltételezés alapja, hogy a Kádár-kori politikai kultúrára emlékeztető attitűdök a fiatalok körében valószínűsíthetően a korábban tárgyalt „kádári” jellegű szocializációs hatások következtében alakultak ki, és ez a Kádár-korszak preferálásával való összefüggésük oka – ennek következtében feltételezhető, hogy ezen attitűdök valóban lehetnek „kádáriak”. Ugyanis a magyar fiatalság egy része politikai szocializációja

következtében tekintheti jobbnak az előző rendszert a mostaninál; valószínűsíthető, hogy a családon belüli, az oktatási rendszer által nem „közömbösített”, korrigált kádári típusú szocializáció az oka annak, hogy a kiábrándult fiatalok a Kádár-korszakhoz fordulnak a jelenlegi rendszerrel való elégedetlenségük hatására. Napjaink kedvezőtlennek ítélt berendezkedésével szemben így a fiatalok számára a kádári szocializmus alternatívaként jelenhet meg, aminek oka azon szocializációs mechanizmusok hatása, melyek a Kádár-korra emlékeztető attitűdöket továbbították az ifjúság számára. Az elégedetlenség még önmagában nem magyarázza meg, hogy a fiatalság miért pont a Kádár-korszakhoz, a múlthoz fordul a jelen problémái hatására. Ennek hátterében állhat a kádári típusú családon belüli szocializáció, mely olyan beállítódásokat alakíthatott ki a fiatalok egy részének körében, melyek a Kádár-korszak politikai kultúrájára jellemzőek voltak.

Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy e következtetések még további megerősítésre szorulnak, illetve az eredmények alapján természetesen nem állítható, hogy e politikai attitűdök kizárólagosan a Kádár-kor örökségét jelentenek a magyar ifjúság körében. Lehetséges, hogy a modern demokráciákra általánosan jellemző, politikától való elfordulás (vö. Körösenyi et al., 2007: 63.) is az oka annak, hogy a fiatalok egy jelentős hányada Magyarországon nem érdeklődik a politika iránt, és bizalmatlan az intézményeivel szemben. Ugyanakkor az eredmények egyértelműen mutatják, hogy a Kádár-korszak és a politikai kultúra e két vonása között valóban *létező kapcsolat, összefüggés* áll fenn.

További összefüggésekre is kitérve, a politikai tevékenységekben való részvétel változója esetén nem sikerült valós összefüggést kimutatni az előző rendszer támogatásával egyik elemzésben sem. Ennek több oka is elképzelhető: lehetséges, hogy a politikai passzivitás valóban nem vagy csak rendkívül gyenge mértékben függ össze az előző rendszer iránti szimpátiával. Felvethető viszont, hogy maga a vonatkozó kérdésblokk nem alkalmas jelen elemzés elvégzésére, hiszen számos részkérdés erőszakos és/vagy illegális, akár nem is feltétlenül politikai cselekedetekben való részvételt mér, melyek elutasíthatósága általánosan magas a társadalomban, megnövelve a normatív válaszciklus esélyét is.

A szociodemográfiai változókat tekintve, az életkor hatása egyik esetben sem volt magas, viszont következetesen alakult: eszerint a 80-as években született fiatalok körében nagyobb a Kádár-korszak előnyben részesítésének valószínűsége. A magyarázat során azonban hangsúlyozandó, hogy e fiatalok politikai szocializációja sem az előző rendszerben zajlott, tehát nem a Kádár-korszakbeli születésük lehet az összefüggés oka. Valószínűbb, hogy e hatás egyrészt éppen arra vezethető vissza, hogy az idősebb fiatalok politikai szocializációja a rendszerváltás válsága idején történt, másrészt pedig arra, hogy idősebbekként már jobban ismerhetik a munka világát annak nehézségeivel együtt, ami esetleg nagyobb mértékű kiábrándultságuk és a Kádár-kor gazdasági berendezkedése iránti vonzódásuk magyarázata lehet.

A településtípus esetén az összefüggés kevésbé egyértelmű, hiszen csak az Ifj.2008 esetében voltak érdemi eredmények. Viszont ez esetben látható, hogy a nagyobb településekkel, főképp a fővárossal szemben a kistelepüléseken lakóknál tűnik valószínűbbnek a Kádár-kor pozitív megítélése a mostani rendszer ellenében. Ezen összefüggés pontosabb értelmezéséhez, megerősítéséhez ugyanakkor szintén további kutatások szükségesek.

5. KONKLÚZIÓ

Jelen dolgozat azon kérdésre kereste a választ, hogy a politikai kultúrának a magyar fiatalok körében azonosítható, Kádár-kori vonásaira hasonlító minták lehetnek-e valóban „kádári” eredetűek, van-e tényleges kapcsolódásuk ehhez a korszakhoz. A politikai kultúra jelzett mintázatai, valamint a Kádár-kor megítélése közötti összefüggés feltárása érdekében két regressziós modell került felállításra az Ifj.2008 és a MI 2012 megnevezésű nagymintás ifjúságkutatások adatain.

A két elemzés szignifikáns, releváns eredményeket hozott. Ezek igazolják, hogy a fiatalok körében jelen levő, politika iránti érdektelenség és politikai-társadalmi intézményekkel szembeni bizalmatlanság magyarázza a Kádár-korszak általuk történő, mostani politikai rendszerrel szembeni előnyben részesítését – a két tényező közül az utóbbi bír erősebb magyarázóerővel. E változókon kívül szociodemográfiai változók bevonására is sor került; az eredmények szerint az idősebb életkor, bár gyenge mértékben, de valószínűsíti a Kádár-kor előnyben részesítését, míg a településtípus vonatkozásában látható, hogy a kisebb településeken élés magyarázza e beállítódást az Ifj.2008 esetében. Nem hozott azonban releváns eredményt a politikai tevékenységekben való részvétel változója egyik elemzés esetében sem, így talán tanácsosabb is lenne – kádári jellegű magatartásminták helyett – kádári attitűdök és a Kádár-kor megítélésének összefüggéséről beszélni.

A dolgozat tézise mindezeknek megfelelően alapvetően igazoltnak tekinthető. Az elemzések megmutatták, hogy egyes Kádár-kori politikai kultúrát idéző attitűdök és a Kádár-korszak mostani rendszerrel szemben történő előnyben részesítése a magyar fiatalok körében valóban összefüggnek egymással; a jelenségek közötti kapcsolat szignifikáns, és magyarázóerővel bír. Ennek hatására erősödik az ezen attitűdök „kádári” mivoltára vonatkozó feltételezés, mivel maga a minta létrejötté feltételezhetően egy kádári jellegű szocializáció eredménye. Bár terjedelmi okokból nem volt mód az eredmények lehetséges kiváltó okainak részletesebb tárgyalására, de a feltárt összefüggés és az eddigi, a témában született kutatási eredmények alapján feltételezhető, hogy a magyar politikai szocializációs mechanizmusok, főképp a családi szocializáció „felelős” ezen örökség áthagyományozásáért.

Zárásként fontos jelezni a lehetséges további kutatási irányokat is. Az eredmények tárgyalása, értelmezése során említésre került, hogy újabb, a legtöbb esetben reprezentatív kutatásokra lenne szükség az összefüggések pontosítása vagy akár újabbak feltárása érdekében. Továbbá maga a jelen kutatás során használt elemzés is fejleszthető a későbbiekben, ami különösen igaz a politikai passzivitást mérő változó esetében. Ugyanis az eredmények alapján gyanítható, hogy további kutatások, finomított elemzési modellek képesek lehetnek a politikai tevékenységekben való részvételtől történő elzárkózás és a Kádár-kor pozitív megítélése kapcsolatának kimutatására, vagy egyértelműbben igazolhatnák ennek ellenkezőjét. A vonatkozó terület így későbbi kutatások számára is tartogat lehetőségeket.

JEGYZETEK

- ¹ A felhasznált adatbázisokat és kérdőíveket az Ifjúság2008 esetében dr. Szabó Andrea, a Magyar Ifjúság 2012 esetében dr. Székely Levente (Kutatópont Kft.) bocsátotta a szerző rendelkezésére.
- ² A tanulmány a „szocializmus, szocialista rendszer, Kádár-kor(szak), előző rendszer” kifejezéseket szinonimaként használja a szóismétlések elkerülése végett; a fogalom értelmezését lásd a 2.1. alfejezetben.
- ³ A szerző Kornai János értelmezését követi, aki e három karakterjegyet tekinti a szocialista rendszer legalapvetőbb jellemzőinek, lásd Kornai, 2007.
- ⁴ Bognár Adrienn és Szabó Andrea 2017-es tanulmányukban a vegyes modell kifejezést használják, lásd Bognár – Szabó A., 2017: 17–18.
- ⁵ Az Aktív Fiatalok kutatássorozat vezette be módszertani újításként a politika és a közélet, valamint a politika, ill. a közélet iránti érdeklődés fogalmának kettéválasztását (Szabó A., 2015: 35.).
- ⁶ A kutatás részleteiről lásd bővebben: Szabó A. – Oross, 2013: 98.

IRODALOM

- Almond, Gabriel A. – Powell, G. Bingham, Jr. – Strøm, Kaare – Dalton, Russell J. (2006): *Összehasonlító politológia*. Budapest, Osiris.
- Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2009): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés*. Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.
- Bognár Adrienn – Szabó Andrea (2017): Politikai szocializációs modellek Magyarországon, 1990–2016. In: Szabó Andrea – Oross Dániel (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest, Belvedere Meridionale – MTA TK PTL, 14–34.
- Csőzik Rita (2012): Átalakult lázadás. Magyar egyetemisták és főiskolások politikai szocializációjának változása. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – ra-*

- dikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I. Szeged, Belvedere Meridionale, 45–64.
- Hankiss Elemér (1983): *Társadalmi csapdák. Diagnózisok.* (Gyorsuló idő), Budapest, Magvető.
- Hankiss Elemér (1986): *Diagnózisok 2.* (Gyorsuló idő), Budapest, Magvető.
- Kern Tamás – Szabó Andrea (2011): A politikai közéleti részvétel alakulása, 2006–2010. In: Tardos Róbert – Enyedi Zsolt – Szabó Andrea (szerk.): *Részvétel, képviselet, politikai változás.* Budapest, DKMKA, 17–56.
- Kis János – Kőszeg Ferenc – Solt Ottilia (szövegezés) (1987): *Társadalmi szerződés. Beszélő* (különszám), 1., 21. Elérhető az interneten: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/valsagban-cselekedni> (Utololsó letöltés: 2018.07.14.).
- Kornai János (2007): Mit jelent a „rendszerátalakítás”? Kísérlet a fogalom tisztázására. *Közgazdasági Szemle*, 54. évf., 4. sz. 303–321.
- Kovács Tamás (2014): Mit jelent a demokrácia a magyar egyetemisták és főiskolások számára? In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében.* Szeged, Belvedere Meridionale, 40–57.
- Körösi András – Tóth Csaba – Török Gábor (2007): *A magyar politikai rendszer.* Budapest, Osiris.
- Kurtán Sándor (2005): Politikai kultúra. In: Gallai Sándor – Török Gábor (szerk.): *Politika és politikatudomány.* Budapest, Aula, 147–157.
- Laki László – Szabó Andrea (2012a): Fiatalok, demokrácia, jelen és múlt (1.). *Egyenlítő*, 4. sz. 24–29.
- Laki László – Szabó Andrea (2012b): Fiatalok, demokrácia, jelen és múlt (2.). *Egyenlítő*, 5. sz. 12–17.
- Laki László – Szabó Andrea (2014): Mi lehet a magyar fiatalok demokráciaszekepszise mögött? In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében.* Szeged, Belvedere Meridionale, 18–39.
- Oross Dániel (2013): Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012 – tanulmánykötet.* Budapest, Kutatópont, 283–315.
- Oross Dániel – Szabó Andrea (2014): A demokratikus részvétel tendenciái a magyar nappali tagozatos hallgatók körében. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében.* Szeged, Belvedere Meridionale, 72–102.
- Romsics Ignác (szerk.) (2007): *Magyarország története.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Szabó Andrea – Oross Dániel (2013): A múlt jelene – a Kádár-korszak megítélése a fiatalok körében. *Metszetek*, 2–3. sz. 97–117.
- Szabó Andrea (2015): *Az egyetemisták és főiskolások Magyarországon, 2015.* Szeged, Belvedere Meridionale.
- Szabó Ildikó (2013): Folyamatosságok a változásban: kontinuitások a rendszerváltás utáni politikai szocializáció mintáiban. *Metszetek*, 2–3. sz. 22–39.
- Szabó Ildikó – Falus Katalin (2000): Politikai szocializáció közép-európai módra: a magyar sajátosságok. *Magyar Pedagógia*, 4. sz. 383–400.
- Székely Levente (2013): Módszertani jegyzet a Magyar Ifjúság 2012 kutatáshoz. In: uő (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012 – tanulmánykötet.* Budapest, Kutatópont, 331–340.
- Valuch Tibor (2013): „Ne szólj szám...” A politikai részvétel és a politikai aktivitás néhány sajátossága az ezredforduló Magyarországon. *Metszetek*, 2–3. sz. 146–156.